

II. পশ্চিম ইউৰোপত জাতীয় ৰাষ্ট্ৰৰ উত্থান (Rise of Nation-States in Western Europe)

জাতীয় ৰাষ্ট্ৰৰ ধাৰণা আধুনিক যুগৰ উৎপত্তি। মধ্যযুগৰ শেষৰ পিনে সম্ভৱতঃ ইয়াৰ বিকাশ হৈছিল। ইয়াৰ আগতে এখন ৰাজ্যৰ মানুহে কোনো এখন বিশেষ ৰাজ্যৰ বুলি শব্দৰে ভাবিব পৰা নাছিল। তেওঁ কোনো এখন বিশেষ নগৰৰ নাগৰিক বুলিহে ভাবিছিল, জাতীয় ৰাষ্ট্ৰৰ উত্থান মধ্যযুগৰ গুৰুত্বপূৰ্ণ বৈশিষ্ট্য। সমগ্ৰ মধ্যযুগীয়া শাসন ব্যৱস্থা সামন্তবাদৰ ওপৰত প্ৰতিষ্ঠিত আছিল। সামন্তসকলে ৰজাৰ ক্ষমতা ভোগ কৰিছিল আৰু নিজকে স্বাধীন বুলি গণ্য কৰিছিল। অৱশ্যে সামন্ত প্ৰথা দৃঢ়ও নাছিল আৰু স্থিৰও নাছিল। সামন্ত ব্যৱস্থাই ৰাজ্যৰ সকলো মানুহকে এটা জাতি, এটা বংশ বা এটা ধৰ্মীয় গোট হিচাবে ঐক্যবদ্ধ কৰিব পৰা নাছিল। সেয়ে মানুহে ক্ৰমশঃ সামন্তবাদৰ বিৰুদ্ধে মাত মতিছিল আৰু ১৫ আৰু ১৬ শতিকাত জাতীয়তাবোধৰ ভাবধাৰাৰ বিকাশ হৈছিল। সামন্ত যুগৰ অৰাজকতা আৰু অস্থিৰতাৰ অৱসান ঘটোৱাৰ বাবেই জাতীয় ৰাষ্ট্ৰৰ উত্থান হৈছিল। ইয়াৰ লগে লগে ৰাজ্যৰ অৰ্থনৈতিক বিকাশ ত্বৰান্বিত হৈছিল। জাতীয় ৰাষ্ট্ৰই মানুহক একেটা সংস্কৃতিত সংগঠিত কৰাত সহায় কৰিছিল। ৰোমান সাম্ৰাজ্য আৰু পোপৰ আধিপত্যৰ

পতনৰ পিছত জনসাধাৰণৰ ক্ষমতা বৃদ্ধি হৈছিল। ইয়াৰ ফলত জাতীয় ৰাজ্যবোৰত গণতান্ত্ৰিক আন্দোলন আৰম্ভ হৈছিল। কৃষক আৰু দাসসকলেও বিদ্ৰোহ কৰিব ধৰিছিল। সামন্ত প্ৰভুসকলৰ মাজত দেশপ্ৰেম বা জাতীয়তাবোধ নাছিল, তেওঁলোকে মাত্ৰ ক্ষমতা বা প্ৰভুত্ব বিস্তাৰত মনোনিবেশ কৰিছিল। সাধাৰণ প্ৰজাৰ উত্থানৰ ফলত জাতীয়তাবোধৰ বিকাশ হৈছিল আৰু ইয়েই শক্তিশালী ৰাজতন্ত্ৰৰ উত্থানত সহায় কৰিছিল। জাতীয় ৰাজতন্ত্ৰ এক প্ৰকাৰ ৰাজনৈতিক ৰাজ্য বা গোট। বিশাল অট্টোম্যান সাম্ৰাজ্য আৰু সীমাবদ্ধ নগৰ ৰাষ্ট্ৰৰ পৰা ই সম্পূৰ্ণ পৃথক। এনে প্ৰকাৰ ৰাজ্য অতীতত অতি কম আছিল আৰু ধীৰ আৰু অস্পষ্ট ৰূপত মধ্যযুগত গা কৰি উঠিছিল। এইবোৰ 'মধ্যমিয়া আকৃতিৰ ৰাষ্ট্ৰ' আছিল, আৰু আছিল ৰাজনৈতিক অস্তিত্বৰ চিহ্ন আৰু এইবোৰেই ইউৰোপৰ আধুনিক ৰাষ্ট্ৰ পদ্ধতিৰ গোট হৈ পৰিছিল। যদি আমি ১৫০০ খৃঃ ইউৰোপৰ ৰাজনৈতিক মানচিত্ৰ লৈ চাও একপ্ৰকাৰ কিছুমান বিশেষ অঞ্চলত নাম আৰু সম্প্ৰসাৰণত ২০ শতিকাৰ ৰাজ্যৰ দৰে যিবোৰৰ সৈতে আমি পৰিচিত সেইবোৰ আছিল— ইংলেণ্ড, ফ্ৰান্স, পৰ্টুগাল, স্পেইন, ডেনমাৰ্ক, নৰৱে, চুইডেন, হাঙ্গেৰী, পোলেণ্ড। এইবোৰেই আছিল ১৫০০ শতিকাৰ নতুন জাতীয় ৰাজতন্ত্ৰ। সেইবোৰ সাম্ৰাজ্যৰ পৰা স্বাধীন আছিল আৰু তথাপি সেইবোৰ স্থানীয় সামন্তই (বেৰণ আৰু নগৰ সম্পৰ্কীয়) ৰজাৰ সাৰ্বভৌমত্বৰ অধীনত এককভাৱে প্ৰতিনিধিত্ব কৰিছে। এই ৰাজ্যবোৰে পৃথক ভাষা সাহিত্য আৰু আত্ম সচেতন এক জাতীয় সত্ত্বাৰ লোক লাভ কৰিছে। সেইবোৰেই আছিল জাতীয় ৰাজতন্ত্ৰ।

সম্পূৰ্ণ ৰাজতন্ত্ৰৰ চৰিত্ৰবোৰ (Characteristics of the absolute Monarchy) :

- ১। স্বেচ্ছাচাৰী শাসনত ৰজাই সৰ্বসৰ্বা। তেওঁ সৈন্য বাহিনী আৰু আন বিষয়ৰ সহায়ত শাসন পৰিচালনা কৰে। তেওঁ কোনো আইনৰ

ওচৰত দায়বদ্ধ নহয় আৰু কোনো অনুষ্ঠান বা ব্যক্তিয়ে তেওঁৰ বিৰোধিতা কৰিব নোৱাৰে।

- ২। স্বেচ্ছাচাৰী শাসকসকলে মানৱ অধিকাৰ যুক্তভাৱে অবমাননা কৰে। কোনো বিচাৰ নকৰাকৈ প্ৰজাক শাস্তি প্ৰদান কৰা হয়।
- ৩। স্বেচ্ছাচাৰী শাসকসকলে মধ্যযুগৰ অনুষ্ঠান কৰা নাছিল যদিও নতুন অনুষ্ঠানৰ যোগেদিয়ে প্ৰশাসনৰ কাম-কাজ সমাধা কৰিছিল।
- ৪। স্বেচ্ছাচাৰী শাসকসকলে সামন্ত পদত দেশপ্ৰেমিককহে নিয়োগ কৰিছিল কিন্তু ৰাছিয়া আৰু প্ৰাচিয়াত নিম্ন শ্ৰেণীৰ লোককহে সামন্ত পদত নিয়োগ কৰিছিল যাতে তেওঁলোকে সদায় ৰজাৰ প্ৰতি আনুগত্যশীল হৈ থাকে। আনহাতে ফ্ৰান্সত সামন্ত পদটো ধনৰ বিনিময়ত বিক্ৰী কৰা হৈছিল। একেদৰে প্ৰাচিয়াতো সামন্ত উপাধিবোৰ বিক্ৰী কৰা হৈছিল।
- ৫। ১৭ শতিকাৰ জ্ঞানী শাসকসকলে নিজকে জনসাধাৰণৰ সেৱক বুলি গণ্য কৰিছিল কিন্তু তেওঁলোকে জনসাধাৰণৰ অধিকাৰক গুৰুত্ব দিয়া নাছিল।
- ৬। শাসকসকলে আমোলাৰ শাসন বলবৎ কৰিছিল। ইয়াত দুই প্ৰকাৰৰ পদবী আছিল— প্ৰশাসনিক আৰু সামৰিক। কিছুমান দেশত আমোলা সকলক ডা ডাঙৰীয়াৰ পৰিবৰ্তে সাধাৰণ শ্ৰেণীৰ পৰা বাছনি কৰা হৈছিল যাতে তেওঁলোকে ৰজাৰ বিৰোধিতা নকৰে।
- ৭। এই সময়ত ৰজা আৰু জমিদাৰৰ মাজত সংঘাত লাগিছিল আৰু কিছুমান শাসকে প্ৰতিনিধিত্বমূলক সভাক অৱজ্ঞা কৰিছিল।
- ৮। সম্পূৰ্ণ ৰাজতন্ত্ৰৰ গুৰুত্বপূৰ্ণ বৈশিষ্ট্য আছিল বাণিজ্যবাদ (mercantilism)। ৰজাৰ ক্ষমতা বৃদ্ধিৰ লগে লগে বাণিজ্যবোৰ বিকাশ হৈছিল। ইয়াকে এক প্ৰকাৰ অৰ্থনৈতিক সমৰ বোলা হৈছিল। কাৰণ ৰজাসকলে তেওঁলোকৰ নিজৰ ব্যৱসায়-বাণিজ্য উন্নতিৰ

ঘটাইছিল আৰু ৰপ্তানি হ্রাস কৰিছিল।

সম্পূৰ্ণ ৰাজতন্ত্ৰ উত্থানৰ কাৰণ (Causes of the Rise of Absolute Monarchies) :

ইউৰোপত সম্পূৰ্ণ ৰাজতন্ত্ৰ উত্থানৰ কাৰণ বহুতো আছিল। মধ্যযুগত সংঘটিত ধৰ্মযুদ্ধবোৰে সামন্ত নেতাসকলক দুৰ্বল কৰিছিল। ইয়াৰ ফলত শাসকসকলৰ ক্ষমতা আৰু সন্মান বৃদ্ধি হৈছিল। ব্যৱসায়-বাণিজ্যৰ সম্প্ৰসাৰণ আৰু বিকাশৰ ফলত মধ্যম শ্ৰেণীৰ সামাজিক আৰু অৰ্থনৈতিক অৱস্থা শক্তিশালী হৈছিল আৰু তেওঁলোক ব্যৱসায়-বাণিজ্যৰ নিৰাপত্তাৰ বাবে ৰাজতন্ত্ৰৰ আনুগত্যশীল আছিল। ইয়াৰ ফলত ৰাজতন্ত্ৰ শক্তিশালী হৈ পৰিছিল। গীৰ্জাৰ বিৰোধিতাও শক্তিশালী ৰাজতন্ত্ৰৰ বিৰুদ্ধে দুৰ্বল দেখা গৈছিল আৰু শেষত গীৰ্জানুষ্ঠানেও ৰাজতন্ত্ৰৰ পক্ষ ল'বলৈ বাধ্য হৈছিল একমাত্ৰ সামন্ত নেতাসকলৰ অৰাজকতাৰ অৱসান ঘটাবলৈ। জাতীয়তাবাদৰ উত্থানেও শক্তিশালী ৰাজতন্ত্ৰৰ উত্থানত অৰিহণা যোগাইছিল। সংস্কাৰ আন্দোলনৰ ফলত মানুহৰ মাজত জাতীয় ভাৱধাৰাৰ বিকাশ হৈছিল। মঠবোৰ ধ্বংস কৰাৰ ফলত জাতীয় ৰাষ্ট্ৰবোৰৰ আয় বৃদ্ধি হৈছিল আৰু আবিষ্কাৰেও জাতীয় ধাৰণা বিস্তাৰত অৰিহণা যোগাইছিল। ৰজাৰ স্বৰ্গীয় ক্ষমতাৰ উৎপত্তিৰ সূত্ৰইও শাসকসকলৰ হাত শক্তিশালী কৰিছিল। 'ৰজা ঐশ্বৰিক ক্ষমতাৰ অধিকাৰী' ভাৱধাৰাই তেওঁলোকৰ স্থান উচ্চত স্থাপন কৰিছিল। ৰোমান আইনেও ৰজাৰ স্থান শক্তিশালী কৰিছিল।

জাতীয় ৰাষ্ট্ৰবোৰ (nation States) :

ইংলেণ্ড (England) : ১৫০০ শতিকাত বৃটিছ দ্বীপপুঞ্জত দুখন জাতীয় ৰাজতন্ত্ৰৰ উত্থান হৈছিল আৰু ইয়াৰ ভিতৰত অতি গুৰুত্বপূৰ্ণ ৰাজ্যখন আছিল ইংলেণ্ড। এই ৰাজ্যখন নবম শতিকাবে পৰাই আছিল। কিন্তু মধ্যযুগত

ই এটা বংশানুক্ৰমিক ৰাজ্যৰ অংশ হিচাবে এখন জাতীয় ৰাষ্ট্ৰ নাছিল। ইয়াৰ ৰজাসকল উৎপত্তিৰ ফালৰ পৰা নৰমান ফ্ৰান্স আছিল। ১২ শতিকাত আয়াৰলেণ্ডৰ এটা অংশ তেওঁলোকে বিজয় কৰিছিল আৰু ১৩ শতিকাত ওৱেলচ্ অঞ্চল দখল কৰিছিল। কিন্তু বহুবাৰ চেষ্টা কৰিও স্কটলেণ্ড বিজয় কৰিব পৰা নাছিল। এনে কেবা শতিকাৰ ভিতৰত আন বহুতো অঞ্চল লাভ কৰিছিল যদিও ফ্ৰান্স বিজয় কৰিব পৰা নাছিল।

ইংলেণ্ড আৰু ফ্ৰান্সৰ মাজত ১০০ বছৰীয়া যুদ্ধ (১৩৩৭-১৪৫৩) আৰম্ভ হৈছিল। এই এশ বছৰীয়া যুদ্ধ ইংলেণ্ড আৰু ফ্ৰান্সৰ ৰাজপৰিয়ালৰ মাজত বংশগত (Dynastic) আৰু সামন্তীয় যুদ্ধ আছিল আৰু ইয়াৰ এটা গুৰুত্বপূৰ্ণ জাতীয় পৰিণাম আছিল। এই যুদ্ধত ইংলেণ্ডই বহু ক্ষমতা আৰু সন্মান হেৰুৱাব লগীয়া হৈছিল। ৰাজ্যৰ চাৰিওফালে অৰাজকতা আৰু অস্থিৰতাই দেখা দিছিল। ষষ্ঠ হেনৰী (১৪২২-৬১) বৰ দুৰ্বল ৰজা আছিল। তেওঁৰ উত্তৰাধিকাৰী চতুৰ্থ এডবাৰ্ড (১৪৬১-১৪৮৩) আৰু তৃতীয় ৰিচাৰ্ড (১৪৮৩-৮৫) দুৰ্বল ৰজা বুলি প্ৰমাণিত হৈছিল। চতুৰ্থ এডবাৰ্ডৰ ৰাজত্বকালত গৃহযুদ্ধৰ সূচনা হৈছিল। ইংলেণ্ডক ৰাজ্যখনৰ এটা অংশ এৰি দিবলৈ বাধ্য কৰাইছিল। এই সময়তে ইংৰাজ জাতীয়তাবোধ আৰু দেশপ্ৰেমৰ ভাৱ বৃদ্ধি হৈছিল। ইংৰাজী ভাষাই নিৰ্দিষ্ট সাহিত্যৰ ৰূপ লাভ কৰিছিল। এশ বছৰীয়া যুদ্ধৰ বহু বছৰ পিছতো সিংহাসনক লৈ প্ৰতিদ্বন্দ্বী দাবীদাৰৰ মাজত 'গোলাপ যুদ্ধ' নামে (War of Roses) এখন ৰক্তাক্ত যুদ্ধ হৈছিল। অৱশেষত ১৪৮৫ খৃঃত টিউডৰ বংশৰ প্ৰথমজন ৰজা সপ্তম হেনৰী ইংলেণ্ডৰ সিংহাসনত বহিছিল আৰু ইংলেণ্ডৰ ইতিহাসত এটা নতুন যুগৰ সূচনা কৰিছিল। সপ্তম হেনৰীয়ে ইংলেণ্ডত শক্তিশালী ৰাজতন্ত্ৰ প্ৰতিষ্ঠা কৰিবলৈ বিচাৰিছিল। মধ্যযুগত ৰজাৰ ক্ষমতা হাউচ অব লৰ্ডচ আৰু হাউচ অব কমনচ্ৰে গঠিত এখন পাৰ্লামেণ্টৰ দ্বাৰা সীমাবদ্ধ কৰা হৈছিল। ৰাজনৈতিক ক্ষমতা বাস্তৱতে ৰজা আৰু উচ্চ সদনৰ মাজত ভাগ কৰা হৈছিল। গোলাপ যুদ্ধৰ দুটা পৰিণাম

আছিল যাৰ ফলত ৰজাৰ সুবিধা হ্রাস পাইছিল। প্ৰথমতে, দুটা শ্ৰেণীৰ নবনৰ (তা ভাঙৰীয়াৰ) মাজত প্ৰকৃত যুদ্ধ হোৱাৰ ফলত বহুতো নবন পৰিয়াল ধ্বংস হৈছিল আৰু তেওঁলোকৰ সম্পত্তি দখল কৰাত ৰজাক ক্ষমতা প্ৰদান কৰা হৈছিল। ইয়াৰ দ্বাৰা অতি পুৰণি শ্ৰেণী এটাৰ প্ৰভাৱ হ্রাস পাইছিল। দ্বিতীয়তে, দীৰ্ঘলীয়া আৰু বিশৃঙ্খল যুদ্ধই মধ্যম শ্ৰেণী আৰু সাধাৰণ শ্ৰেণীৰ মানুহে শান্তিৰ কাৰণে ব্যাকুল হৈছিল। ৰজাৰ ক্ষমতা বৃদ্ধি কৰি আৰু তা-ভাঙৰীয়াক দমন কৰি শৃঙ্খলা আৰু নিৰাপত্তা নিশ্চিত কৰা হৈছিল। কেনেদৰে এই সকলোবোৰ সুযোগ গ্ৰহণ কৰি তেওঁৰ ৰাজ্যত সম্পূৰ্ণ ৰাজতন্ত্ৰ প্ৰতিষ্ঠা কৰিছিল। যিটো গোটেই ১৬ শতিকা ধৰি বৰ্তি আছিল। তাৰোপৰি টিউদৰ ৰাজ পৰিয়ালৰ আন চাৰিজন সদস্যৰ ৰাজত্বকাল আৰু ১৭ শতিকাৰ বিপ্লৱলৈ সম্পূৰ্ণ ৰাজতন্ত্ৰ প্ৰচলন আছিল।

সপ্তম হেনৰীয়ে কঠোৰ হাতেৰে শৃংখলা স্থাপন কৰিছিল আৰু তেওঁ অসাধাৰণ আদালত স্থাপন কৰিছিল। এই আদালতকে পিছলৈ 'কোর্ট অব ষ্টাৰ চেম্বাৰ' বোলা হৈছিল। তেওঁ নিত্যব্যয়িতা আৰু শান্তিপূৰ্ণ বিদেশনী নীতি গ্ৰহণ কৰি খৰচৰ পৰিমাণ হ্রাস কৰিছিল। ৰাজকীয় ভূমিত কৃষি কাৰ্যৰ ব্যৱস্থা কৰি ৰাজহ বৃদ্ধি কৰিছিল। তাৰোপৰি তেওঁ সামন্তসকলৰ পৰা দিবলগীয়া ধন, জৰিমনা, দান, আমাদানি আৰু বণ্টনী কৰ আদি সংগ্ৰহ কৰিছিল। তেওঁ বৈদেশিক যুদ্ধৰ পৰা বিৰত আছিল। তেওঁ ইংৰাজ বণিকৰ স্বাৰ্থত বহুতো চুক্তি স্বাক্ষৰ কৰিছিল। বাণিজ্যিক চুক্তিবোৰৰ ভিতৰত আটাইতকৈ গুৰুত্বপূৰ্ণ আছিল 'ইণ্টাৰকৰ্চাচ মেগনাচ (Interkursus Magnus)। ইংলেণ্ডৰ সামন্তী নৰ্নাৰলেণ্ডলৈ সোমোৱাৰ অনুমতি বিচাৰি বাৰ্গাণ্ডেৰ সৈতে ১৪৯৬ খৃঃত এই চুক্তিখন সম্পাদন কৰা হৈছিল। বৈবাহিক সম্পৰ্কৰ দ্বাৰা তেওঁ দেশৰ সন্মান বৃদ্ধি কৰিছিল। তেওঁ পুত্ৰ আৰ্থাৰ আৰু ফাৰ্দিনাণ্ডৰ কন্যা কেথেৰিণেৰ মাজত বৈবাহিক সম্পৰ্ক স্থাপন কৰিছিল। ১৫০০ খৃঃত ইংলেণ্ড প্ৰকৃত জাতীয় ৰাজতন্ত্ৰত পৰিণত হৈছিল।

ফ্ৰান্স (France) : সেই সময়ত মধ্যদেশখনত ফ্ৰান্সৰ জাতীয় ৰাজতন্ত্ৰ ৰাজা হিচাবে আৰু ৰাজনৈতিকভাবে সুদৃঢ় হৈছিল। ৯৮৭খৃঃৰ পৰা যেতিয়াৰ পৰা হুগ কপেট সিংহাসনত উঠিছিল ৰাজ্যখনে এটা দীৰ্ঘ গতিত, যত্না আৰু দুৰ্ঘটনাৰ মাজেৰে আগবাঢ়িছিল আৰু ফৰাছীসকল প্ৰতিবেশী পেৰিচতকৈ উন্নত নাছিল। ফ্ৰান্স নামে জনাজাত ৰাজ্যখনে অসংখ্য ক্ষুদ্ৰ সামন্তসকলক একেগোট কৰিবলৈ সম্পূৰ্ণ পাঁচটা শতিকা বংশৰ মাজত যুদ্ধ আৰু বড়যত্ন অতিবাহিত হৈছিল। ফ্ৰান্সে ইংলেণ্ডৰ সৈতে এশ বছৰীয়া যুদ্ধত লিপ্ত হৈছিল ১৪৫৩ খৃঃত ইংলেণ্ডক পৰাজয় কৰি ফ্ৰান্স বিজয়ী হৈছিল। যুদ্ধৰ শেষত ফ্ৰান্সে নিজৰ স্থান শক্তিশালী কৰিবলৈ চেষ্টা কৰিছিল আৰু জনসাধাৰণে ৰজাৰ ওপৰত প্ৰচুৰ ক্ষমতা আৰোপ কৰি ৰজাক শক্তিশালী কৰিব বিচৰা নাছিল। এনোদৰে সপ্তম চাৰ্লচ (১৪২২-৬১) সম্পূৰ্ণ শক্তিশালী আৰু দৃঢ় হৈছিল। এশ বছৰীয়া যুদ্ধই পশ্চিমৰ অধীনস্থ প্ৰদেশবোৰৰ ইংৰাজ সাৰ্বভৌমত্বৰ নিয়ন্ত্ৰণৰ পৰা বক্ষা কৰিছিল। একে সময়তে ফৰাচী জাতীয় তাৰাধাৰাৰ বিকাশ হৈছিল আৰু সকলো প্ৰজাই এখন শক্তিশালী আৰু অতি গুৰুত্বপূৰ্ণ জাতীয় ৰাজতন্ত্ৰ সৃষ্টি কৰিছিল। ১৬ শতিকাৰ টিক আগতে সপ্তম চাৰ্লচৰ পুত্ৰ একাদশ চাৰ্লচ (XI) ফ্ৰান্সৰ সিংহাসনত বহিছিল। তেওঁ ১৪৬১ ৰ পৰা ১৪৮৩ খৃঃলৈ ফ্ৰান্স শাসন কৰিছিল আৰু তেওঁৰ সময়তে ফ্ৰান্সে ক্ষমতা আৰু মৰ্যাদা লাভ কৰিছিল। পূব দিশত তেওঁ শক্তিশালী বাৰ্গাণ্ডে (Burgundy) দখল কৰিছিল। পশ্চিম আৰু দক্ষিণ পূবত তেওঁৰ নিজৰ পৰিয়ালৰে অস্বেভিন শাখাৰ (Angevin) পৰা উত্তৰাধিকাৰ সূত্ৰে অনজৌ (Anjou) আৰু ৰোনৰ (Rhône) পূব প্ৰদেশখন লাভ কৰিছিল। ফ্ৰান্সৰ শাসকসকলে ৰাজ কৰ্তব্যৰ পৰা সামন্ত নেতাসকলক মুকলি কৰি সাম্ৰাজ্যৰ সকলো অংশৰ শাসন নিজৰ হাতলৈ আনিছিল। তেওঁলোকৰ শাসনকালত ইউৰোপৰ কোনো শক্তিয়ে ফ্ৰান্স আক্ৰমণ কৰিবলৈ সাহস কৰা নাছিল। আইন, ন্যায় আৰু শৃঙ্খলাৰ বাবে এতিয়া ফ্ৰান্সৰ ৰজাক স্লেদাৰচৰ

পৰা স্পেইনে আৰু বোনাৰ পৰা সাগৰলৈ স্বীকৃতি দিয়া হৈছিল। বজাৰ নোভত্বত ফ্ৰান্সত স্থায়ী সৈন্য বাহিনী আৰু ৰাজকীয় মুদ্ৰাৰ প্ৰচলন হৈছিল। বজাই সামন্তবাদৰ দৰে কুপ্ৰথাৰ বিৰুদ্ধে যুক্তিবলৈ মধ্যম শ্ৰেণীৰ সহায় লাভ কৰিছিল।

আভ্যন্তৰীণ দিশত দৃঢ় শাসন স্থাপন কৰি ফ্ৰান্সৰ ৰাজতন্ত্ৰই ১৬ শতিকাৰ আৰম্ভণিতে বৈদেশিক অভিযানত মনোযোগ দিছিল। অষ্টম চাৰ্লচে নেপলচৰ ৰাজমুকুটৰ উত্তৰাধিকাৰী দাবী কৰি ১৪৯৪ খৃঃত ক্ষমতা বৃদ্ধি আৰু বৈদেশিক যুদ্ধৰ জীৱন আৰম্ভ কৰিছিল। কিন্তু ইটালীৰ ক্ষেত্ৰত তেওঁৰ সকলো প্ৰচেষ্টা বিফল হৈছিল যদিও তেওঁৰ উত্তৰাধিকাৰী দ্বাদশ লুইয়ো (১৪৯৮-১৫১৫) নেপলচ আৰু মিলানৰ ওপৰত দাবী অব্যাহত ৰাখিছিল। অৱশ্যে ১৫০৪খৃঃত আৰাগনৰ ৰজা ফাৰ্দিনাণ্ডলে নেপলচ এৰি দিব লগা হৈছিল। কিন্তু মিলানৰ বাবে সংঘাত অব্যাহত আছিল আৰু অৱশেষত প্ৰথম ফ্ৰান্সিচ আৰু সন্মতি পঞ্চম চাৰ্লচৰ মাজত সাধাৰণ যুদ্ধলৈ পৰিৱৰ্তিত হৈছিল। ১৫০০ শতিকাত ৰজাক কেন্দ্ৰ কৰি জাতীয় সাহিত্য আৰু এটা জাতীয় প্ৰেম বিকাশিত এখন জাতীয় ৰাজতন্ত্ৰৰ দেশ আছিল। ইংলেণ্ডৰ দৰে ফ্ৰান্সতো শক্তিশালী চৰকাৰ আছিল।

দক্ষিণ পশ্চিম ইউৰোপত পিৰেনীজৰ সিপাৰে স্পেইন আৰু পৰ্তুগাল দুখন জাতীয় ৰাজতন্ত্ৰ আছিল। এই দুয়োখনে এক দীঘলীয়া পৰিক্ৰমাৰ মাজেৰে দুটা প্ৰতিদ্বন্দ্বী গোট যুট্টন আৰু ইছলাম হিচাব ওচৰাউচৰিকৈ স্থায়িত্বৰ বাবে সমস্যা সমাধানৰ বাবে চেষ্টা অব্যাহত ৰাখিছিল। আফ্ৰিকাৰ পৰা অহা মুছলমান আক্ৰমণকাৰীয়ে অষ্টম শতিকাত সমগ্ৰ উপমহাদেশত ৰাজনৈতিক আধিপত্য লাভ কৰিছিল, কিন্তু সময় আগবঢ়াৰ লগে লগে বহুতো সৰু সৰু যুট্টন ৰাজ্য উত্তৰ আৰু পশ্চিম পাহাৰীয়া অঞ্চলত উত্থান হৈছিল। এই ৰাজ্যবোৰ আছিল কেটেলনীয়া, আৰাগন, নাবৰ, কেণ্টিল, লিয়ন আৰু পৰ্তুগাল। ক্ৰমে এই ৰাজ্যবোৰে মুছলিম শক্তিৰ সহায়ত

তেওঁলোকৰ সীমা দক্ষিণ সীমান্তলৈ সম্প্ৰসাৰণ কৰিছিল। তেওঁলোকে আভ্যন্তৰীণ বিবাহ আৰু শাসিত পৰিয়ালৰ বংশানুক্ৰমিক নীতিৰ দ্বাৰা একবন্ধ আৰু সুদৃঢ় হৈ পৰিছিল। এনেদৰে কেটেলনীয়া ১২ শতিকাত আৰাগন ৰাজ্যৰ সৈতে একবন্ধ হৈছিল আৰু এশ বছৰ পাছত কেণ্টাইল আৰু লিয়ন চূড়ান্তভাৱে অন্তৰ্ভুক্ত হৈছিল। এনেদৰে ১৩ শতিকাত মহাদেশখনত পূৰ্বফালে আৰাগন, মাজত কেণ্টাইল আৰু পশ্চিমত পৰ্তুগাল এই তিনিখন ডাঙৰ ৰাজ্য আছিল। একে সময়তে উত্তৰে নবৰে আৰু দক্ষিণত মুছলমান গ্ৰনাদা (granada) নামৰ দুখন সৰু ৰাজ্য আছিল।

বংশানুক্ৰমিক নীতিয়ে ক্ৰমশঃ ইংলেণ্ড আৰু ফ্ৰান্সৰ দৰে এখন একবন্ধ স্পেইন গঠন কৰিছিল। ১২৬৩ খৃঃত যি সময়ত পৰ্তুগালে মহাদেশখনত সম্পূৰ্ণ সম্প্ৰসাৰিত ৰাজ্য লাভ কৰিছিল, সেই সময়লৈ স্পেইনত একতা সত্ত্বৰ হোৱা নাছিল। ১৪৬৯ খৃঃত কেণ্টাইলৰ ইজাবেলাৰ সৈতে আৰাগনৰ ফাৰ্দিনাণ্ডৰ বিবাহ, মুছলমানৰ শেষৰজন শাসক গ্ৰনাদাৰ পতন (১৪৯২) হোৱাৰ পিছত স্পেইন একবন্ধ হোৱাৰ সুযোগ লাভ কৰিছিল আৰু ১৫১২ খৃঃত ফাৰ্দিনাণ্ডে নবৰেৰ সেই অংশটো লাভ কৰিছিল যিটো অংশ পিৰেনীজৰ দক্ষিণ তালত অবস্থিত আছিল। তেতিয়াৰ পৰা মহাদেশখন স্পেইন আৰু পৰ্তুগালৰ মাজত বিভক্ত হৈ পৰিছিল।

পৰ্তুগাল (Portugal) : ১৫০০ খৃঃত অতি পুৰণি আৰু ক্ষুদ্ৰ ৰাজ্য পৰ্তুগাল জাতীয় ৰাজ্যত পৰিণত হৈছিল। পৰ্তুগাল ৰাজ্যৰ বাবে এলানি শাসক আৰু এচাম বিদেশী আৱিষ্কাৰকক ধন্যবাদ দিবই লাগিব যিসকলৰ সৈতে এজন নাৰিক প্ৰিন্স হেনৰীৰ নামটো জড়িত হৈ আছে। পৰ্তুগালে লোচিনৰ পৰা উৎপত্তি হোৱা এটা স্পষ্ট পৃথক ভাষা লাভ কৰিছিল আৰু ইতিমধ্যে অসংখ্য সাহিত্যও লাভ কৰিছিল। ৰাজতন্ত্ৰৰ যুগৰ একতৰ উদ্যমে সম্পূৰ্ণ ৰাজতন্ত্ৰৰ বিকাশত সহায় কৰিছিল আৰু কোৰ্টেজ (cortes) নামৰ পালিয়ামেণ্টে আদিৰে পৰা গুৰুত্বপূৰ্ণ ভূমিকা পালন কৰিছিল, কিন্তু ১৫২২

খৃঃ পিছত ই নিয়মিত ভাবে শিলিত হোৱা নাছিল। পৰ্তুগীজ ৰাজপৰিয়াল কেপ্তিলিয়ান বংশৰ সৈতে ওচৰ সম্পৰ্কৰ আছিল আৰু দুয়োখন ৰাজ্যত বাস কৰা মানুহবোৰে আশা কৰিছিল যে এদিনাখন সমগ্ৰ মহাদেশ এখন সাৰ্বভৌম ৰাষ্ট্ৰৰ অধীনত একতৰঙ্গ হ'ব।

স্পেইন (Spain) : বহুতো দিশৰ পৰা স্পেইন ৰাজত্বই ইংলেণ্ড, ফ্ৰান্স বা পৰ্তুগালতকৈ ১৫০০ খৃঃত কম সংঘবদ্ধ বা ঐক্যবদ্ধ আছিল। কেপ্তাইল আৰু আৰাগনৰ একতা প্ৰায় দুই শতিকা ধৰি ব্যক্তিগত আছিল। প্ৰতিখনে নিজ প্ৰথা, পালিয়ামেণ্ট আৰু পৃথক প্ৰশাসন অক্ষুণ্ণ ৰাখিছিল। প্ৰতিখন ৰাজ্যৰ পৃথক ভাষা আছিল। স্থানীয় অনুষ্ঠান আৰু প্ৰথাৰ ওপৰত গৌৰৱাৰ্থিত সত্ত্বেও ফাৰ্দিনাণ্ড আৰু ইজাবেলাৰ শাসনকালত স্পেইনৰ জাতীয়তাবোধ চকুত লগা হৈছিল। তেওঁলোকৰ সময়তে ৰাজত্বক্ষেত্ৰিক একতা সম্ভৱ হৈছিল। তেওঁলোকৰ উদ্যোগতে স্পেইনবাসীৰ মনোযোগ বৈদেশিক আৰু উপনিবেশবাদলৈ পৰিৱৰ্তন হৈছিল। সেই বছৰতে গ্ৰনদাৰ পতন উল্লেখযোগ্য আছিল আৰু খ্ৰিষ্টোফাৰ কলম্বাচৰ প্ৰথম সাগৰ যাত্ৰাই স্পেইনত মুছলমান শাসনৰ চূড়ান্ত ধ্বংসৰ ইঙ্গিত দিছিল। তেৱেই সাগৰৰ সিপাৰে এখন বিশাল স্পেইন স্থাপনত পূৰ্ব পদক্ষেপ লৈছিল। ইউৰোপ মহাদেশৰ ভিতৰত আন্তঃৰাষ্ট্ৰীয় পৰ্যায়ত স্পেইনে আধিপত্যশীল স্থান লাভ কৰিছিল আৰু ইয়াৰ মূলতে আছিল প্ৰধানকৈ ফাৰ্দিনাণ্ডৰ সামৰ্থতা। আৰাগনৰ ৰাজপৰিয়ালে বহু দিনৰ পৰা নিঅপালিতান আৰু চিচিলিয়ান ৰাজ্য দাবী কৰি আহিছিল আৰু প্ৰায় ২০০ বছৰ ইটালীৰ ৰাজনীতিৰ সৈতে যুক্তভাৱে জড়িত হৈ আছিল। ১৫০৪ খৃঃত স্পেইনে (ফাৰ্দিনাণ্ডে) ফ্ৰান্সৰ পৰা নেপলচ, চিচিলি আৰু চাৰ্দিনিয়াৰ ওপৰত কৰা দাবীৰ স্বীকৃতি লাভ কৰিছিল। স্পেইন আৰু ভেনিচৰ মাজত ভূমধ্যসাগৰৰ ওপৰত নেতৃত্ব স্থাপনক লৈ প্ৰতিদ্বন্দ্বিতা বৃদ্ধি পাইছিল।

নিজ ৰাজ্যত প্ৰতিনিধিত্বমূলক চৰকাৰৰ প্ৰতি আগ্ৰহ নথকা ফাৰ্দিনাণ্ড

আৰু ইজাবেলাই একতা আৰু সম্পূৰ্ণ ৰাজত্বৰ বাবে গোটেই জীৱন কাম কৰিছিল। তেওঁলোকে ন'বল (ডা-ডাণ্ডেৰীয়া) সকলৰ ৰাজনৈতিক ক্ষমতা নাশ কৰাৰ বাবে মধ্যম শ্ৰেণীৰ সৈতে বেছিকৈ মিলাত্ৰীতি কৰিছিল। কেটেজৰ (cortes) সভা অনিয়মিতভাৱে আহ্বান কৰিছিল আৰু তেওঁলোকৰ কাৰ্যবোৰ ৰাজকীয় আয়োগ বা বিয়টলে হস্তান্তৰ কৰিছিল। পূৰ্বৰে পৰা নগৰবোৰে লাভ কৰা বিশেষ সুবিধা আৰু আধিকাৰবোৰ ক্ৰমে কৰ্তন কৰিছিল। সামৰিক বিভাগৰ মুৰব্বী ৰজাই ৰাজকোষৰ অধিকাৰ লাভ কৰিছিল।

স্কটলেণ্ড (Scotland) : ১৫০০ খৃঃত স্কটলেণ্ড এখন জাতীয় ৰাজত্বই আছিল। কিন্তু ই ইংলেণ্ডতকৈ বৰ দুৰ্বল আছিল আৰু টুৱাৰ্ট পৰিয়ালৰ ৰজাই স্কটলেণ্ডৰ পৰ্বতবাসীক দমন কৰাত সফল হোৱা নাছিল, সামন্তসকলক আৰু সম্পূৰ্ণ ৰাজত্ব প্ৰতিষ্ঠা কৰাত সফল হ'ব পৰা নাছিল। স্কটলেণ্ডৰ ৰজাই ইংলেণ্ডৰ বিৰুদ্ধে বিদেশী সাহায্য লাভৰ বাবে উদ্বিগ্ন আছিল আৰু ফ্ৰান্সৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰিছিল কিন্তু ইতিমধ্যে ইংৰাজী ভাষাই স্কটলেণ্ডৰ নিজা গবেলিক (Gaelic) ভাষাক ক্ৰমে আঁতৰ কৰিছিল। ১৬ শতিকাৰ আন্তঃৰাষ্ট্ৰীয় ৰাজনীতিৰ খেলত স্কটলেণ্ডৰ ৰজা বাক্সানত আবদ্ধ আছিল।

১৫০০ খৃঃত উত্তৰ-পশ্চিম ইউৰোপত তিনিখন ৰাজ্য আছিল— ডেনমাৰ্ক, নৰৱে আৰু চুইডেন। মধ্যযুগত সেইবোৰ গঠন কৰা হৈছিল যেতিয়া সেই দেশৰ মানুহবোৰ অৰ্থাৎ স্কান্দিনেভিয়ানসকল বলবান আৰু সাহসী আছিল, যেতিয়া তেওঁলোকে বিভিন্ন দিশলৈ ঢাপলি মেলিছিল। সেই সময়ত তেওঁলোকে ইংলেণ্ড, আয়াৰলেণ্ড, ফ্ৰান্স আৰু দক্ষিণ ইটালীত উপদ্ৰৱ কৰিছিল আৰু বসবাস কৰিছিল, আইচলেণ্ড আৰু গ্ৰীনলেণ্ডত উপনিবেশ স্থাপন কৰিছিল, ফিনলেণ্ড বিজয় কৰিছিল আৰু ৰাছিয়া আক্ৰমণ কৰিছিল। তিনিওখন স্কান্দিনেভিয়ান ৰাজ্যৰে বহু জাতিগত আৰু সামাজিক চৰিত্ৰৰ মিল আছিল আৰু ১৩৯৭ খৃঃত কালমাৰ (calmar) ঐক্যবদ্ধ হোৱাৰ লগে লগে ডেনমাৰ্কৰ ৰজাৰ অধীনত ৰাজনৈতিকভাৱে তেওঁলোক ঐক্যবদ্ধ হৈ

পৰিছিল। এই সন্মিলন চুইডিচসকলৰ মাজত কেতিয়াও জনপ্ৰিয় হোৱা নাছিল আৰু ৫০ বছৰ ধৰি চলা এলানি বিদ্ৰোহ আৰু অশান্তিৰ পিছত ১৬ শতিকাত চুইডেনে গুস্তাভাচ ভাচ (Gustavus Vasa) ৰ নেতৃত্বত এখন স্বাধীন জাতীয় ৰাজ্য হিচাবে প্ৰতিষ্ঠা লাভ কৰিছিল। নৰৱে, ডেনমাৰ্ক জাতীয় ৰাজ্যৰ অধীনত ৰৈ গৈছিল। চুইডেন আৰু ডেনমাৰ্ক দুয়োখন ৰাজ্যৰ ৰজাই ১৬ শতিকাত গীৰ্জানুষ্ঠানত সম্পূৰ্ণ নিয়ন্ত্ৰণত ৰাখিবলৈ কৰা পৰিশ্ৰম সফল হৈছিল। একেদৰে ৰাজ্যৰ সম্প্ৰসাৰণ কৰা, পাৰ্লামেণ্টৰ ক্ষমতা হ্রাস কৰা আৰু ডা-ডাঙৰীয়াৰ প্ৰভাৱ হ্রাস আদি কাৰ্যতো সফলতা লাভ কৰিছিল। স্কান্দিনেভিয়া মহাদেশত সম্পূৰ্ণ ৰাজতন্ত্ৰৰ উত্থান হৈছিল।

পূব ইউৰোপত হোলি ৰোমান সাম্ৰাজ্যৰ পূব দিশত আৰু অট্টোম্যান সাম্ৰাজ্যৰ উত্তৰে ১৬ শতিকাৰ আৰম্ভণিতে কিছুমান গুৰুত্বপূৰ্ণ ৰাজ্য আছিল প্ৰাচ্যৰ এই ৰাজ্যবোৰ।